

«Hvorfor har det ikke skjedd nok? »

Klimaendring som politisk tema

Ingerid S. Straume

Hvorfor gjør vi så lite når vi forstår konsekvensene av å la det være: en temperaturøkning godt over den kritiske grensen? En vanlig antakelse er at det må være noe galt med befolkningen. Norsk Monitors undersøkelse i 2014 fikk en rekke presseoppslag fordi bekymringen for klima ikke var så høy som man kanskje kunne forvente i og med at IPCC-rapportene viste stadig større grunn til bekymring. *Aftenposten* skrev om «Kollektiv krisevegning», mens forskning.no og nrk.no hadde oppslag med tittelen «Derfor snur vi ryggen til klimaendringene». I juli i år kom de samme nettstedene med nye oppslag om at nordmenn ikke bryr seg om klimaendring. Ved nærmere ettersyn viser det seg at en undersøkelse fra 2011 ligger til grunn for oppslagene i alle tilfellene.

Undersøkelser som viser at bekymringen for klimaendring er vedvarende høy og at befolkningen uttrykker forventning om politisk handling, får ikke samme oppmerksomhet. Faktum er at bekymringen har vært høy i Vesten siden fenomenet ble allment kjent ved slutten av 1980-tallet. I Klimabarometerets måling for 2016 svarte kun 16 prosent at de *ikke* hadde gjort noe for å redusere sin belastning på klimaet. Det finnes også studier der respondentene ikke er så veldig bekymret på egne vegne, men når de blir spurt om de er bekymret på andres vegne (samfunnet, miljøet) er de *svært* bekymret. Dette viser at temaet har en politisk, samfunnsmessig dimensjon som ikke alltid fanges opp.

Mange har sett til psykologifaget for å forstå hvorfor det har vært så vanskelig å legge om til en mer bærekraftig utvikling, og Per Espen Stoknes' bok, *Det vi tenker på når vi prøver å ikke tenke på global oppvarming*, prøver å svare på dette. I boka tilbys fem forklaringer i form av psykologiske «hindringer» mot å ta inn over seg alvoret ved klimaendringene: *distanse*, *dommedag*, *dissonans*, *benektelse* og behovet for å bevare en intakt *identitet*. «Distanse», eller avstand, dreier seg om at klimaendring framstår som noe fjernt fra «oss», i tid og rom. Dette bidrar, ifølge Stoknes, til at det er vanskelig å se at klimaendring angår oss personlig. «Dommedag» viser til at klimaendring kan føre til verdens undergang og bare kan avverges med store omkostninger og ofre. Et slikt budskap vil folk ta

avstand fra fordi det oppleves som for moralistisk og negativt. «Dissonans» er en tilstand som skyldes mangel på handlingsmuligheter, der det oppstår en uoverensstemmelse mellom det man vet og det man kan gjøre noe med. Da kan det være nærliggende å gjenopprette sinnsroen ved å fortelle seg selv at klimaendring neppe er så farlig som man skal ha det til siden man uansett ikke kan gjøre noe. «Benektelse» dreier seg om å lindre følelser forårsaket av frykt, skyld og trusler. Sist, og viktigst for Stoknes er menneskets «behov for en intakt identitet», der kulturelle filtre aktiveres for å bevare tilhørighet til en gruppe eller livsstil – et behov som gjerne overstyrer faktakunnskap. De fem forklaringene bygger på et bredt register fra psykologifaget, inkludert kognitive, sosialpsykologiske og evolusjonære forklaringer.

Stoknes' poeng er imidlertid ikke først og fremst å fokusere på hindringer; målet er en bedre «klimakommunikasjon» der hindringene vendes om til å bli muligheter for endring. En ny og bedre type klimakommunikasjon kan gjøre at problemene kan oppleves som mer personlige, samtidig som de settes inn i en mer konstruktiv (les: positiv) ramme. Videre, når befolkningen hjelpes til å *handle* mer klimavennlig, blir det mer samsvar mellom folks kunnskap og handlinger, noe som gjør at behovet for bagatellisering og fornektelse forsvinner.

Klimapsykologien ser ut til å basere seg på at mennesker ikke kan motiveres av problemer som ikke truer deres egen person. Men påstanden om at klimaendringene oppfattes som langt unna i geografisk forstand, er selvfølgelig et privilegert, vestlig synspunkt. Langt unna «oss», betyr langt fra Vesten – som i tillegg kan betale for klimatilpasningstiltak. Også de andre hindringene gjenspeiler at Stoknes' analyse først og fremst dreier seg om befolkningen i vestlige samfunn og deres antatte motstand mot å ta alvoret ved klimaendringene innover seg. Hindring nummer to, for eksempel, dreier seg om å måtte *ofre* noe for å avverge «verdens undergang». Trolig er det vestlige forbrukere som må ofre sitt overforbruk, mens befolkningen i en strømløs landsby neppe ser noe offer i å erstatte kullfyring med solenergi. Dissonans, fornektelse og behovet for en intakt identitet er også fenomener som bare gir god mening når det er snakk om en vestlig, overforbrukende livsstil. Hvem er det som må motiveres ved positiv innramming og appell til vår egen identitet? Det er de av oss som bruker en uforholdsmessig stor andel av jordens ressurser.

Det er imidlertid flere problemer ved å gjøre befolkningens holdninger, livssyn og verdier til en hovedsak i arbeidet med å begrense menneskeskapt klimaendring. Antakelsen om at endringer må springe ut av individers verdier og holdninger, tilslører nemlig hvordan systemiske forhold strukturerer både holdninger og handlingsmuligheter. Klimapsykologiske forklaringer kan dermed bli noe myndighetene kan skyve foran seg slik at større politiske endringer kan unngås.

I realiteten er det svært lite klimapåvirkning som skyldes individenes verdier og holdninger. Den norske utviklingen er talende. Som Anne Karin Sæther har vist i sin bok *De beste intensjoner: klimapolitikk i oljelandet*, har den økende avhengigheten av petroleumsutvinning vært drevet fram gjennom bevisst bearbeiding av opinionen. Norsk olje og gass har av ledende politikere blitt framstilt som renere, som broen til fornybar energi, ja som et klimavennlig alternativ for verdens fattige. Det er en påfallende forskjell mellom inntrykket norske politikere skaper «der ute» og mangelen på innsats hjemme, og Sæther dokumenterer at denne doble profilen ble utviklet helt bevisst. Klimapsykologien kan dermed være en måte å avlede politisk energi til et lavere nivå (individenes holdninger), slik at myndighetene kan legitimere hvorfor det skjer så lite. Gjennom store ord kombinert med små handlinger, som informasjon og kildesortering, fortsetter *business as usual*.

Det finnes en rekke undersøkelser som viser at borgerne ønsker oppmerksomhet om saker som ikke regnes som «god valgkamp». Spørsmålet vi da må stille oss som samfunn, er hvordan den interessen for klimaendring som faktisk finnes i befolkningen, skal kunne gjenspeiles på politisk nivå? Når Stoknes skriver at utfordringen blir «å få et flertall i hvert demokrati til å støtte politiske satsninger på eksisterende løsninger», snus situasjonen etter mitt syn på hodet: Utsagnet antyder at det finnes politiske løsninger som er ønsket «ovenfra», men at folk ikke vil støtte dem.

Tilstanden ligner et *blame game* der alle peker på hverandre. Befolkningen kan si: Hvis det virkelig var så farlig som politikerne skal ha det til, så ville de gjort noe. Politikere og byråkrater kan i sin tur si: Befolkningen (velgerne) er ikke bekymret eller interessert nok til at vi kan gjøre noe, det viser holdningsundersøkelser (mer eller mindre med rette). Medier og politikere hevder også at klima er en dårlig mediasak; folk vil ikke høre om det. Samtidig er forestillingen om at noen må påvirke noen *andre* for at noe skal kunne skje, implisitt i i en rekke medieframstillinger. Klimaendring er altså ikke bare en politisk sak blant mange andre; det er først og fremst et tema som påkaller handling. Men hos hvem? Som journalisten George Marshall har påpekt, blir klimaendring ofte framstilt som en slags forbrytelse der alle er skyldige – men ingen har motiv.

Toppolitikere som Al Gore og Gro Harlem Brundtland har vært beskyldt for å skyve vitenskapen foran seg: «Vitenskapen har talt, nå er det din tur til å handle!». Men, som vi har sett, har verken vitenskapen vært så avklart som man har kunnet ønske, eller folk og politikere særlig lette å «vekke». Forestillingen om at bare vi får nok kunnskap, og denne kommuniseres godt nok, så vil handling følge, er etter hvert både grundig kritisert og avkreftet. Et tydelig eksempel kom i 2015, da Fremskrittspartiets leder Siv Jensen hevdet at vi trenger mer forskning om menneskeskapte klimaendringer, etter først å ha benektet at de fins. Kunnskap fører ikke nødvendigvis til handling, snarere kan kunnskap – i mangel av handlingsmuligheter – lede til en ubehagelig stillingskrig mellom

«riktige» holdninger på den ene siden og mangelen på handlingsmuligheter på den andre, slik Stoknes beskriver. Det er med andre ord gode grunner til å forlate forestillingen om at noen (andre) må påvirkes til å endre sine holdninger, verdenssyn eller atferd for at endringer skal kunne skje.

Fins det så et alternativ? Ja, et alternativ er å erkjenne at mennesker preges av samfunnet de lever i, men at ethvert samfunn også har et *endringsrom* som det gjelder å benytte. Analysen bør dermed rettes mot det politiske og strukturelle nivået, med utgangspunkt i den kreativiteten og framtidstroen som allerede er til stede i befolkningen. Det finnes mye optimisme og god vilje blant en rekke aktører – forskere, lokalpolitikere, teknologer, kunstnere, ungdom og eldre – som kan forløses. Et godt sted å starte vil være å posisjonere befolkningen som aktør og ressurs i stedet for et «problem» som må løses. Det er altså politikken, det økonomiske systemet og de sosiale forestillingene som opprettholder disse som må stå i sentrum av analysen. Hvis jeg skulle peke ut noen områder for politisk nyskaping, vil det være selvforvaltning og selvråderett innenfor politisk gitte rammer; rammer som ikke gjør det mulig å forhandle eller kjøpe seg fri fra forpliktelser, slik man har gjort med utslippskvoter. Naturens tålegrenser må være utgangspunktet.

Politisk og økonomisk kreativitet fremmes som kjent gjennom tillit og frihet til å skape noe for seg og sine. Men det er et mistak å tro at rammer og begrensninger er det motsatte av frihet. Der rammene er felles, fornuftige og rettferdige oppstår også mulighetsrom til å skape seg noe eget, sammen med andre. Ideen om at alle har sin rettmessige «kvote» av jordas ressuser er en ordning som vil oppfattes som rimelig av de aller fleste. Reguleringer som er like for alle, for eksempel et tak på antall flyreiser i løpet av et år, vil dermed oppleves som rettferdige, om enn litt surt for noen av oss i begynnelsen. Det er ikke lang tid siden Norge var en nasjon der forbruket var nøkternt, med stor grad av selvberging og allmenn tilslutning til et felles prosjekt. Den store interessen for kortreist mat, økologi og håndverk er ett av mange tegn på hvor fort en omlegging kan skje. Mye ligger dermed til rette for at også dette landet kan få på plass en *genuin* politikk for en bærekraftig utvikling.